

PALEO- AKTUEEL

ARCHEOLOGIE IN 1997

9

RUG

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 1998, Groninger Instituut voor Archeologie, Rijksuniversiteit Groningen

Druk- en bindwerk: Universiteitsdrukkerij, RuG

Omslag: golvend dekzand in de Wildervanksterdallen (pp. 23-26)

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden overgenomen

mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn voorzien

Inlichtingen: Groninger Instituut voor Archeologie, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90-367-0945-8

PALEO-AKTUEEL

9

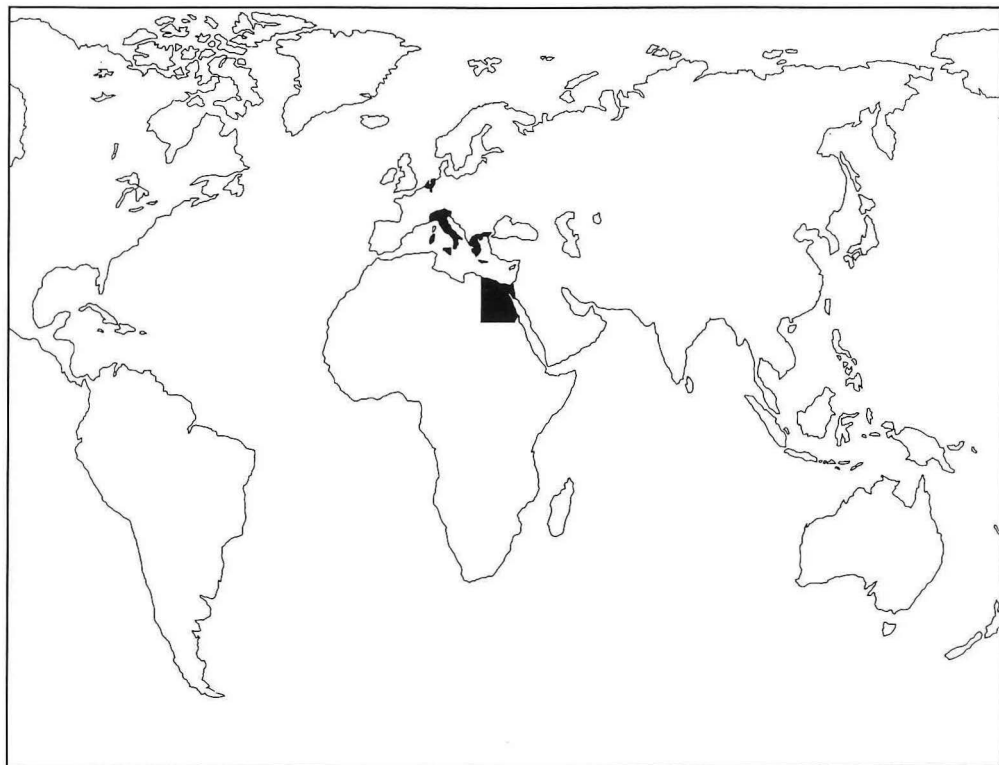
redactie

Mette Bierma
Jurjen M. Bos
Otto H. Harsema

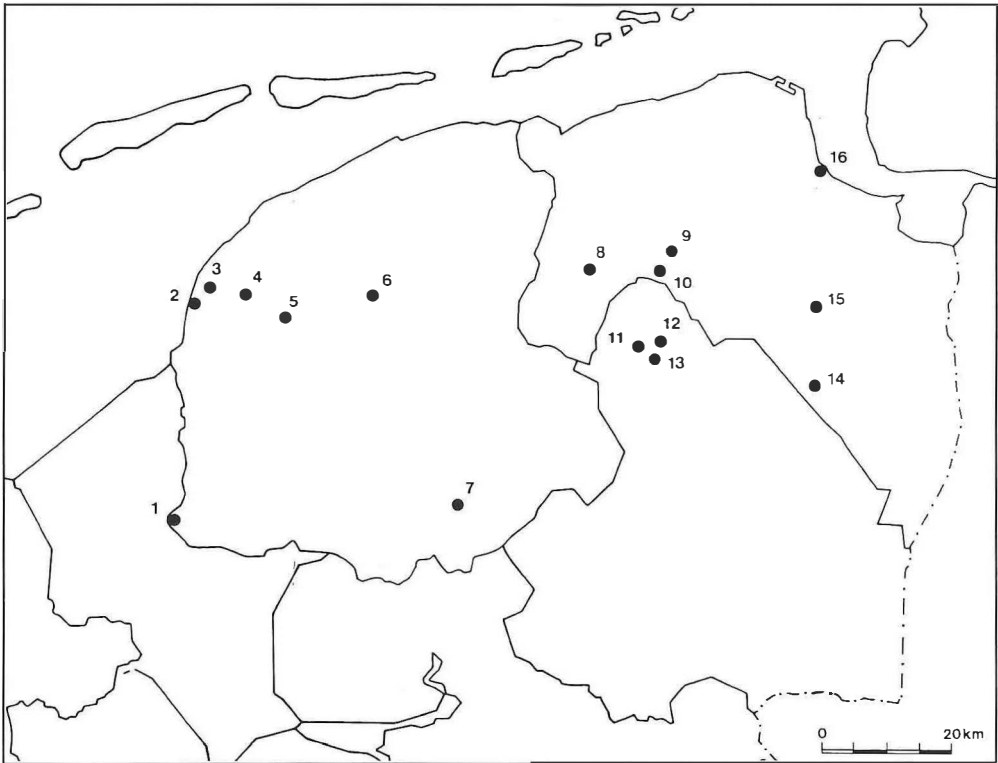
Vakgroep Archeologie

Groningen, 1998

In deze aflevering: Egypte, Griekenland, Italië, Nederland.

In deze aflevering uit Noord-Nederland: 1. Stavoren; 2. Harlingen; 3. Wijnaldum; 4. Franeker; 5. Winsum; 6. Zuidertrimdeel; 7. Oldeholtwolde; 8. Oldekerk; 9. Selwerd; 10. Liewerderwolde; 11. Lieveren; 12. Winde; 13. Hooge Veld; 14. Wildevanksterdallen; 15. Zuidbroek; 16. Delfzijl.

INHOUD

L. JOHANSEN & D. STAPERT	
Een gezin met drie vuursteenbewerkers: de <i>refitting</i> -analyse van Oldeholtwolde (Fr.)	9
O. DE GRAAF, L. JOHANSEN & D. STAPERT	
Drie jongpaleolithische vindplaatsen in noordelijk Drenthe	14
M.J.L.Th. NIEKUS, D. STAPERT & L. JOHANSEN	
Een <i>Federmesser</i> -vindplaats bij Doetinchem (Gld.), met vijf <i>retouches</i> rond een haard	18
M.J.L.Th. NIEKUS & H.A. GROENENDIJK	
Mesolithisch onderzoek in de Wildervanksterdallen (Gr.)	23
J.T. ZEILER	
Kleine knagers in het neolithicum. Resten van woelmuizen als informatiebron bij landschapsreconstructies	27
M. KLEIBRINK & M. SANGINETO	
De franjestijl & Co. Over mat-beschilderd aardewerk uit de altaaras op de 'Timpone della Motta', Francavilla Marittima	30
M.J. HAAGSMA	
Baubo in de put. Resultaten van de opgravingen in Huis 9 in Halos, 1997	36
H.R. REINDERS & A.H. KLOOSTERMAN	
Hellenistische muntvondsten uit Nieuw Halos	40
P.A.J. ATTEMA	
Romeinse kolonisatie ten zuiden van Rome (4), veldverkenningen in het hoogland van de Romeinse kolonie <i>Setia</i> (Centraal-Italië)	46
R. CAPPERS	
Perziken en pepers in de woestijn: voedsel en handel in Romeins Berenike	51
T. LOOIJENGA	
De naam van de Bataafse god Hercules Magusanus	56
A.M. BAKKER	
Een smid in het kamp: Romeinse ijzeren wapens van het Kops Plateau te Nijmegen (Gld.)	60
J.M. BOS, M.J.L.Th. NIEKUS, J. SCHEFFER & T.B. VOLKERS	
Opgraving Winsum-Bruggeburen: Romeinen in Friesland!	65
J. BAZELMANS	
De Friezenaam en het laatromeinse bewoningshiaat in het noordelijk kustgebied	70

M. HUISMAN	
Over oude en nieuwe Friezen, vanuit het perspectief van de metaalvondsten op de terp Tjitsma, Wijnaldum (Fr.)	74
W. PRUMMEL	
Dieren als grafgiften op vroegmiddeleeuwse brandstapels in de terpen	77
H. HALICI	
Gebruiksvoorwerpen van been en gewei uit de terp Tjitsma, Wijnaldum (Fr.)	81
H.A. GROENENDIJK & G.J. DE LANGEN	
Gods hof als bewaarplaats. Vooronderzoek naar de middeleeuwse kerk van Oldekerk, gem. Grootegast (Gr.)	84
H.A. GROENENDIJK & J. MOLEMA	
Een middeleeuws steenhuis op het bedrijventerrein 'De Gouden Driehoek' te Zuidbroek (Gr.)	88
M.J.L.Th. NIEKUS, C. TULP, J.M. BOS & J.H. ZWIER	
Een terpje in Harlingen, gemeente Harlingen (Fr.)	94
F.E. VREDE	
Archeobotanisch onderzoek in Lieuwerderwolde (Gr.)	96
A. JAGER	
Een aanzet tot een archeologische inventarisatie van het Zuidertrimdeel (Fr.)	100
A. UFKES	
Evaluatie van een monument, kloosterterrein Selwerd (Gr.)	103
J.L. VAN BEEK & A. UFKES	
Fysisch-antropologische studie van 'Charlie', het skelet van Selwerd (Gr.)	107
A. JAGER	
Van schuur tot stadshuis: onderzoek aan pand Zilverstraat 10 te Franeker (Fr.)	111
A. UFKES	
Een nieuw licht op de reconstructie van het blokhuis van Stavoren, gemeente Nijefurd (Fr.)	114
P.B. KOOI	
Stichtelijke beelden	118
S. BOTTEMA	
Over het gedrag van lokganzen	122

DRIE JONGPALEOLITHISCHE VINDPLAATSEN IN NOORDELIJK DRENTHE

Oene de Graaf¹, Lykke Johansen² en Dick Stapert

Inleiding

Vanaf het begin van de jaren tachtig speurt de eerste auteur naar oppervlaktevindplaatsen uit de steentijd in noordelijk Drenthe. Tientallen vindplaatsen werden ontdekt en op de kaart gezet. Daaronder bevinden zich drie vindplaatsen die uit het jong-paleolithicum dateren; deze worden in dit artikel kort besproken. De meeste andere vindplaatsen dateren uit mesolithicum, neolithicum en/of vroege bronstijd.

Hooge Veld (fig. 1:1)

De Graaf ontdekte de vindplaats in het begin van jaren tachtig; het was toen een aardappelakker. De vondsten kwamen geconcentreerd voor: binnen een gebied niet veel groter dan 10 m in doorsnede. Momenteel is het een weiland. In de eerste jaren bestond het materiaal vooral uit een serie kernen, naast klingen en afslagen; duidelijke werktuigen ontbraken. Pas veel later, in 1993 en 1995, werden twee spitsen gevonden die duidelijk maken dat de vindplaats uit het jong-paleolithicum dateert (fig. 2: 1, 2).

De vindplaats ligt op een lage dekzandrug noordelijk van een depressie. De depressie is naar alle waarschijnlijkheid ontstaan als uitblazingskom, het is zeker geen pingoruïne. De vindplaats ligt niet dichtbij een rivier; de afstand tot het dal van het Oostervoortsche Diep, westelijk van de vindplaats, bedraagt ongeveer 1,5 km. In het Laat Glaciaal moet deze locatie een wijd uitzicht hebben geboden, onder meer over het lager gelegen Bunnerveen-gebied in het noorden.

Twee boringen op de vindplaats leverden het volgende resultaat:

- Bouwvoor, 0-45 cm;
- Geel dekzand, 45-85 cm. Bovenin is nog een restant van de B2-horizont bewaard, onderin

is dit zand fijner en grijziger van kleur;

- 'Keizand', 85-ca. 165 cm. Relatief steenarm keizand, hier en daar lemig. Vooral in de bovenste 10 cm en net boven de basis werden in de boor steentjes aangetroffen, waaronder granietjes en gewindlakte vuursteentjes;

- Verweerd keileem, 165-180 cm;

- Fijn lichtgrijs zand, 180-dieper dan 200 cm.

Het betreft waarschijnlijk een afzetting behorende tot de Formatie van Peelo.

Het dekzand direct onder de bouwvoor is naar alle waarschijnlijkheid Jong Dekzand I (afgezet tijdens Dryas 2), omdat de vuurstenen werktuigen typologisch gezien niet jonger kunnen zijn dan de Hamburg- of Creswell-tradities. Materiaal in de bouwvoor op een laag Jong Dekzand II (Dryas 3) zou op zijn vroegst tot de Ahrensburg-traditie kunnen behoren; de gevonden artefacten zijn echter ouder.

De huidige collectie omvat ruim 400 artefacten. Opvallend is het hoge aantal kernen: 15 stuks. Een over-vertegenwoordiging van grote artefacten is overigens normaal bij oppervlaktevindplaatsen. Meerdere van deze kernen waren niet erg bruikbaar vanwege het voorkomen van vorstspijtscheuren. De tot nu geborgen kernen kunnen slechts weinig goede klingen hebben geleverd. De tweede auteur is van mening dat we te Hooge Veld niet met een zeer kundige vuursteenbewerker te maken hebben. Zo zijn er nogal wat *hinges* en dergelijke, die wijzen op het veelvuldig mislukken van klingen.

In totaal zijn nu zeven werktuigen bekend: twee spitsen, een boorachtig werktuig, en vier geretoucheerde klingen of klingfragmenten; één van de geretoucheerde klingfragmenten zou een spitsfragment kunnen zijn. Een aantal werktuigen van Hooge Veld is afgebeeld in fig. 2 (1, 2, 4, 5). De spitsen zijn moeilijk te classificeren; ze zouden zowel uit de Hamburg-traditie als uit de Creswell-traditie kunnen stammen. De enige complete spits (fig. 2: 1) kan beschreven wor-

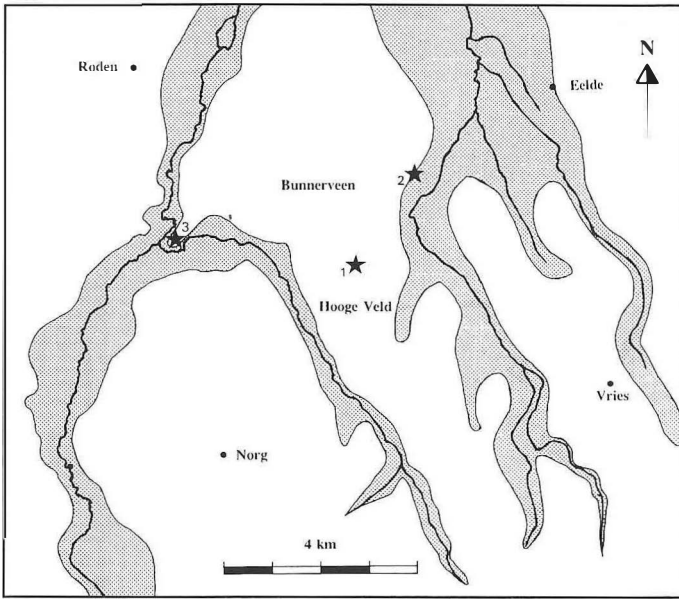

Fig. 1. Kaart van noordelijk Drenthe, met de drie in dit artikel besproken vindplaatsen (★): 1. Hooze Veld, 2. Noord-Nederland 1851-1855 (Wolters-Noordhoff, 1990).

den als een Creswell-achtige spits, en doet denken aan de spitsen van Creswell-vindplaatsen als Siegerswoude II en Emmerhout (resp.: Kramer et al., 1985; Stapert, 1985). Ook de tweede spits (fig. 2: 2) zou een Creswell-spits kunnen zijn, maar vanwege het fragmentaire karakter moet de classificatie onzeker blijven. Creswell-achtige spitsen zijn niet alleen te vinden op vindplaatsen van de Creswell-traditie, maar treden ook op binnen late Hamburg-vindplaatsen (Havelte Groep), bijvoorbeeld te Luttenberg (Stapert, in druk; De Vries, 1988).

Tijdens een verkenning in februari 1998 bleek dat de vindplaats volledig verstoord is, zodat een opgraving zinloos is.

Winde (fig. 1:2)

Deze plek ligt op de noordelijke helling van een dekzandkopje, met een goed uitzicht over het dal van het Eelderdiep. De vondsten (uit 1991) bestaan slechts uit twee vuurstenen werktuigen: een kerfspits (fig. 2: 3) en een gebroken geretoucheerde kling met afknotting. De spits kan typologisch gezien worden toegeschreven aan de Hamburg-traditie. Later zoeken door de eerste auteur leverde geen andere vondsten op van

deze plek, maar op enige afstand werd een neolithische vindplaats gevonden.

Hoewel het mogelijk is dat spits en kling bij elkaar horen is dat niet zeker. We zouden met een geïsoleerde spits van doen kunnen hebben, die werd verloren of achtergelaten tijdens de jacht. De spits is gebruikt: het topje is afgebroken. Losse spitsen zijn ook van elders bekend; als voorbeeld kunnen we verwijzen naar een gebroken Havelter steelspits bij Slochteren.

Omgeving Lieveren (fig. 1:3)

Deze vindplaats werd ontdekt in 1988; artefacten uit zowel neolithicum en/of vroege bronstijd als uit het jong-paleolithicum werden hier verzameld. De plek ligt bij de uitmonding van het Oostervoortsche Diep in het Lieversche Diep, en biedt een goed uitzicht over beide dalen. In de collectie ten huize van de eerste auteur bevinden zich tenminste twaalf werktuigen die naar alle waarschijnlijkheid uit het jong-paleolithicum dateren (naast minstens twee kernen en een serie klingen en afslagen).³ Deze werktuigen (meest wit-gepatineerd) omvatten tweecombinatie-werktuigen (krabber/steker; fig. 2: 6), vijf klingkrabbers (fig. 2: 7), twee fijne 'krombekstekers' (fig.

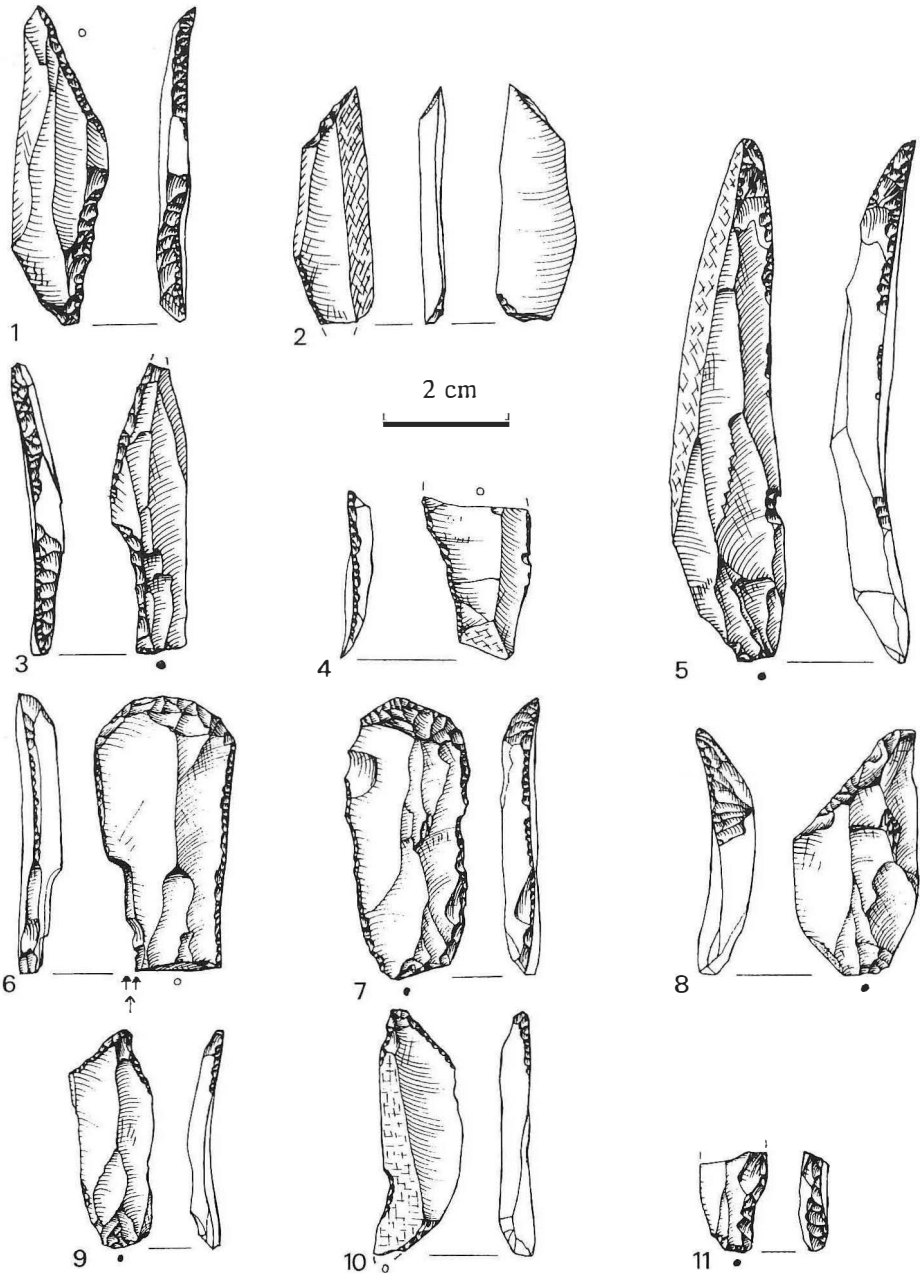

Fig. 2. Enkele werktuigen afkomstig van de drie beschreven vindplaatsen. Hooge Veld: 1. Creswellspits; 2. Spits; 4. Spitsfragment? 5. Boorachtige; Winde: 3. Kerfspits; Omgeving Lieveren: 6. Krabber/steker; 7. Krabber met getoucheerde zijden; 8. Boorachtige; 9, 10. Fijne 'krombekstekers'; 11. Spitsfragment? (tek. L. Johansen).

2: 9, 10), twee boorachtigen (fig. 2: 8), en een spitsfragment (fig. 2: 11). Het spitsfragment is helaas onclassificeerbaar. Zowel de krombekstokers als de klingkrabbers passen goed in de Hamburg-traditie. Alle krabbers hebben één of twee geretoucheerde zijden, zoals we dat ook kennen van meerdere vindplaatsen behorende tot de Havelte Groep, bijvoorbeeld Oldeholtwolde (Stapert, 1982). Hoewel een toewijzing tot de Hamburg-traditie daarom het waarschijnlijkst lijkt kan de Creswell-traditie niet met zekerheid worden uitgesloten.

Onder het latere materiaal (meest bruin-gepatineerd) bevinden zich onder meer een spits met holle basis uit de vroege bronstijd, een half-fabriek van een spits uit neolithicum/bronstijd, en minstens twee bijlafslagen.

Summary

Three new Late Palaeolithic sites in the northern part of the province of Drenthe are described (fig. 1). The first site, Hooge Veld (fig. 2: 1, 2, 4, 5), is probably Hamburgian, but it cannot be ruled out that it belongs to the Creswellian. The second, Winde, only produced a shouldered point (Hamburgian, fig. 2: 3) and a retouched blade. The third findspot, in the vicinity of Lieveren, is a mixed site, producing Hamburgian material (fig. 2: 6-11) and artefacts dating at least partly from the Neolithic and/or the Early Bronze Age.

Noten

1. Jordenstraat 46, 9744 GT Hoogkerk.
2. Institute for Archaeology and Ethnology, Copenhagen University, Vandkunsten 5, 1467 Copenhagen K.
3. Een deel van het materiaal is in bruikleen gegeven aan het Drents Museum te Assen. We hadden nog geen gelegenheid dit door te nemen, maar het gaat grotendeels of geheel om artefacten uit neolithicum of vroege bronstijd (Jaap Beuker, Drents Museum, pers. meded.).

Literatuur

- Kramer, E., P. Houtsma & J. Schilstra, 1985. The Creswellian site Siegerswoude II (gemeente Opsterland, province of Friesland, the Netherlands). *Palaeohistoria* 27, pp. 67-88.
- Stapert, D., 1982. A site of the Hamburg tradition with a constructed hearth near Oldeholtwolde (province of Friesland, the Netherlands); first report. *Palaeohistoria* 24, pp. 53-89.
- Stapert, D., 1985. A small Creswellian site at Emmerhout (province of Drenthe, the Netherlands). *Palaeohistoria* 27, pp. 1-65.
- Stapert, D., in druk. Late Glacial archaeology in the northern Netherlands. In: P. Bodu & B. Valentin (eds.), *l'Europe septentrionale au Tardiglaciaire; confrontation des modèles régionaux de peuplement*. Congrès gehouden te Nemours (Frankrijk), mei 1997.
- Vries, F. de, 1988. Luttenberg; een Hamburg/Creswell basiskamp met een woonconstructie en een haard. Scriptie BA1, Groningen.